

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТА ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ

Головченко Н.І.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

(Київ, Україна)

Серед найбільших викликів новітнього освітнього процесу, з якими стикається український учитель, є вміння працювати в інклюзивному освітньому середовищі та досконале володіння інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ). Саме тому в освітньому стандарті підготовки педагогічних кадрів серед переліку загальних компетентностей передбачено формування навичок «використання інформаційних і комунікаційних технологій» та поваги до «різноманітності та мультикультурності» [1, с. 9]. Сучасний учитель має демонструвати універсальні компетентності й застосовувати різні «стилі навчання» – візуальні, аудіальні, кінестетичні, дигітальні (електронні) [4, с. 144–145]. А врахування особливих освітніх потреб учнів з інвалідністю (з інтелектуальними чи фізичними порушеннями) потребує добору комплексу ефективних методів навчання.

У процесі формування загальних і фахових компетентностей учителя важливу роль відіграють підручники та посібники. «Підручник – це комплексна модель освітнього процесу, що відображає його цілі, принципи, зміст, технологію», а також проєктує шляхи його реалізації [2, с. 567]. Підручники зазвичай структуруються за розділами / темами як вступний, основний, підсумковий, додатковий, пояснювальний тексти, а також як ілюстративний матеріал та система завдань і запитань. Особливої ваги в сучасному підручнику набуває навігація: зміст, спектр рубрик / символів / покажчиків, види шрифтів, використання QR-коду тощо. Суттєво змінилися й акценти: «Підручник перестає бути «центром Всесвіту», єдиним і беззастережно правильним джерелом інформації» [2, с. 570]. Посібник зазвичай розглядається як допоміжний засіб навчання, що акцентує практичну діяльність, організацію самостійної роботи, контроль набутих знань тощо.

Чи враховують автори навчальних видань інноваційні вимоги? На прикладі книг, що позиціонуються як посібник і підручник, розглянемо, як сучасні навчальні видання сприяють розвитку інклюзивної та цифрової компетентностей [3] учителя (майбутнього вчителя).

В анотації до книги Порошенко М. А. «Інклюзивна освіта: навчальний посібник» (2019) зазначається: «Навчальний посібник адресовано студентам закладів вищої педагогічної освіти і слухачам системи післядипломної педагогічної освіти з метою створення умов для подальшого розвитку інклюзивної освіти в Україні» [4]. У книзі

Деркачової О., Ушневич С. «Література та інклюзія: підручник» (2020) цільова аудиторія не окреслена, але зазначено, що видання «друкується за рекомендацією вченої ради Інституту післядипломної освіти та довузівської підготовки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол №2 від 28 жовтня 2019 року)» [5].

Посібник Порошенко М. А., присвячений загальним питанням інклюзивної освіти, має чітку навігацію: вміщений на початку книги зміст, у якому виділено передмову, тлумачення скорочень, 4 розділи, список використаних джерел, словник, додатки. У передмові зазначено, що «навчальний посібник розроблено відповідно до програми навчальної дисципліни „Інклюзивна освіта“», а також наголошено: «Навчальний посібник призначено для забезпечення викладання навчальної дисципліни „Інклюзивна освіта“ у закладах вищої педагогічної освіти, зокрема педагогічних університетах, для організації післядипломної педагогічної освіти вчителів, керівників шкіл, методистів і підготовки магістрів. Також він буде корисним викладачам вищих непедагогічних закладів освіти, батькам дітей з особливими освітніми потребами, усім, хто цікавиться питанням інклюзивної освіти» [4, с. б]. Серед скорочень розшифровано найбільш уживані назви, наприклад: ІНП – індивідуальний навчальний план, ООП – особливі освітні потреби, СДУГ – синдром дефіциту уваги та гіперактивності та ін. У розділах (наприклад, «Інклюзивна освіта як сфера відповідальності держави та громадянського суспільства»), що починаються з ілюстрації, вступу, переліку основних понять до теми, є підрозділи, матеріали яких увіражені шмуцтитулами (наприклад, про міждисциплінарний підхід до ООП [4, с. 16]), таблицями, схемами, символами, маркованими та нумерованими списками, шрифтами різного виду, розміру, кольору, але з почуттям міри. Наприкінці 1-го розділу вміщено 20 запитань для самоконтролю (наприклад: «Який громадський рух став ключовим у розвитку інклюзивної освіти в Італійській Республіці?» [4, с. 39]), 7 творчих завдань (наприклад: «Здійсніть порівняльну характеристику міжнародного і національного законодавства у сфері інклюзивної освіти. Результати подайте у вигляді таблиці [4, с. 39]), а також список рекомендованої та додаткової літератури до теми (у тому числі й електронних джерел, хоча доцільність використання URL-адрес у паперовому виданні є сумнівною). У підрозділі «Допоміжні технології» перераховано «технологічні пристрої або програми», у тому числі комп'ютерні (медіатека) [4, с. 114, 115]; у підрозділі 4.3. «Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами» йдеться про комп'ютерні програми навчального призначення для дітей із тяжкими порушеннями мовлення [4, с. 133], але не додано жодних покликань на інтерактивні ресурси. У запитаннях для самоконтролю і творчих завданнях (навіть у ґрунтовному розділі «Організація освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти») не передбачено жодних інтерактивних завдань із використанням ІКТ – а це є важливою

складовою сучасного посібника (наприклад, завдання «Розробіть портфоліо учня з особливими освітніми потребами» можна було доповнити фразою «у форматі Power Point або відео кліпу»). Основний текст підручника доповнюється розлогим списком використаних джерел (276 позицій); глосарієм [4, с. 234–239], де з метою уніфікації та приведення термінології у відповідність до міжнародних стандартів витлумачено основні поняття до теми, наприклад: «Інклюзивна культура – система цінностей, що забезпечує виникнення у закладі освіти атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б стимулювала учнів до співпраці і взаємодопомоги» [4, с. 235]. У додатках розміщено матеріали для роботи з батьками дітей з інвалідністю (плани співбесід, анкети), перелік спеціальних умов ЗНО для учнів з різними порушеннями, програма навчальної дисципліни «Інклюзивна освіта». Отже, навчальний посібник Порошенко М. А. «Інклюзивна освіта» вибудований як ґрунтовний класичний підручник, але у його структурі бракує матеріалів, які б сприяли формуванню і цифрової компетентності цільової аудиторії.

Підручник Деркачової О., Ушневич С. «Література та інклюзія» зосереджується на вузчій, але важливій темі: «У нашому підручнику ми говоритимемо про ту інклюзивну літературу», де «героями є люди з інвалідністю» [5, с. 8], – зазначає у передмові О. Деркачова і наголошує, що це передовсім новітня література, яка позбулася традицій і стереотипів несприйняття людей з інвалідністю. Слідом за Осмоловською О., [6] автори підручника подають тлумачення терміну: «Інклюзивна література – це література, орієнтована на реалізацію дотримання прав осіб з інвалідністю та формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності» [5, с. 6]. На жаль, автори не зазначають, кому адресовано цей підручник – учителям (насамперед української та зарубіжної літератури), видавцям чи бібліотекарям. Бо якщо учителям літератури – то тоді визначення поняття «інклюзивна література» має корелювати з концепцією вивчення літератури як мистецтва слова, а не з соціологічним підходом до художнього тексту. У рубриці «Варто знати» подано короткий коментар до понять «інклюзія», «інклюзивне навчання», «діти з особливими освітніми потребами», перераховано нормативно-правову базу інклюзивного навчання і після примітки «Докладніше тут» за допомогою QR-коду додано покликання на доречний електронний ресурс, але без зазначення його назви та опису [5, с. 11]. Також після примітки «Корисні ресурси» укладено таблицю з URL-адресами та QR-кодами інтернет-сайтів і груп у соціальних мережах, що спеціалізуються на темі інклюзії, без зазначення назви та опису їх. Наприклад, за QR-кодом розгортається стаття «Інклюзія: чим має озброїтися вчитель» на сайті «Освіторія» [5, с. 11]. Після примітки «Зверніть увагу» наводиться таблиця, де схарактеризовано окремі книги зарубіжних та українських авторів на тему інклюзії (із зазначенням назви, імені автора, країни і року

видання), до деяких позицій додано QR-код відео презентації [наприклад, книги Е. Волонсон і Б. Гоф «Моя подруга Ізабель» (США)] мовою оригіналу (англійською) [5, с. 15] чи відео перекладу жестовою мовою [книги П. Гутьєрес «Тисячі вух» (Колумбія)] [5, с. 18]. Наприкінці таблиці додано також перелік «інклюзивних фільмів» і мультфільмів.

У розділі «Зарубіжний контекст» характеристики 22-х книг зарубіжних авторів (перекладених українською мовою) структуровані як стаття про автора, переказ змісту твору, запитання і завдання (наприклад, «Прочитайте відгуки про «Квіти для Елджернона. Перекладіть» (з англійської) [5, с. 39–40], література. До кожної з книг додано QR-код декількох текстових, відео чи аудіо ресурсів. У розділі «Український контекст» так само схарактеризовано інклюзивні книги 17-ти українських авторів. Завершується підручник рубриками «Методичний навігатор», у якому пояснюються різні прийоми роботи над текстом, що пропонуються у завданнях; «Методичний помічник», де вміщено QR-коди онлайн ресурсів; «Для читання» (ще один перелік книг, про які йдеться в підручнику, з бібліографічним описом їх); «Зміст». Суттєвою перевагою цього підручника є розлога інформація про інклюзивну художню літературу та інтерактивна складова, насиченість покликаннями (у вигляді QR-кодів та гіперпосилань) на мультимедійні ресурси. Але автори не визначили цільову аудиторію видання (студенти, вчителі, видавці чи бібліотекарі), надали недостатній теоретико-методичний супровід інклюзивним художнім текстам, не систематизували навігацію. Запитання і завдання акцентують часом традиційні підходи до аналізу тексту, наприклад: Зробіть таблицю-характеристику персонажів [5, с. 186]; Які твори, написані у формі щоденникових записів, ви ще знаєте [5, с. 39]; Які казки про принців і принцес ви знаєте [4, с. 29]; Чому Бромден убиває Макмерфі [5, с. 47] тощо. Інклюзивний контекст потребує доопрацювання зазначених позицій, а також: 1) урахування психолого-педагогічних умов сприймання інклюзивного тексту учнями різних вікових категорій; 2) вивчення інклюзивного тексту як явища мистецтва слова; 3) акцентування соціальної компетентності учнів – толерантності насамперед (шляхом аналізу міжособистісних стосунків персонажів інклюзивних творів). Отже, підсумовуючи, можемо зазначити, що книга «Література та інклюзія» – це скоріше навчальний посібник, а не підручник.

Таким чином, в Україні з'являються навчальні видання, що сприяють формуванню інклюзивної та цифрової компетентностей учителя. Проте таким підручникам і посібникам ще бракує комплексного і збалансованого підходу до змісту і структури їх.

***Ключові слова:** інклюзивне освітнє середовище, інклюзивна компетентність, цифрова компетентність, підручник, посібник.*

Список літератури

1. Стандарт вищої освіти України. Міністерство освіти і науки України, Київ, 2019. 19 с.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-015-B.pdf>
2. Пометун О. І., Гупан Н. М. Проектування шкільних підручників: вимоги і проблеми // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / НАПН України ; Ін-т педагогіки. Київ : Пед. думка, 2014. Вип. 14. С. 564–573. URL: <http://ipvid.org.ua/products/2014/article.php>
3. Чайковський М. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу. Педагогіка і психологія професійної освіти. Львів, 2012. № 2. С. 15–21.
4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
5. Деркачова О., Ушневич С. Література та інклюзія: підручник. Брустурів : Дискурсус, 2020. 286 с.
6. Осмолівська О. Формування видавничого напрямку української інклюзивної літератури як новітнього тренду розвитку видавничої справи. Integrated communications, 2017, п. 4, pp. 27–32.